

“DOĞA” BÖYLE KORUNAMAZ BENCE...

“Bir şey ne zaman değişir ve doğası başkalaşırsa o anda önceden ne var idiyse, onun ölümü gelir.”

(Titus Lucretius Carus; MÖ 95-55)

Merhaba;

“Doğayı” korumaktan her söz edildiğinde, aklıma çeşitli sorular geliyor. Sözgelimi;

- ✓ “Doğayı” niçin koruyacağız?
- ✓ “Doğanın” nesini koruyacağız?
- ✓ “Doğayı” kimlere karşı koruyacağız?
- ✓ “Doğayı” kimler için koruyacağız?
- ✓ “Doğayı” nasıl koruyacağız?
- ✓ “Doğayı” kimler koruyacak?
- ✓ Neredeki “doğayı” koruyacağız?
- ✓ Hangi “doğayı” koruyacağız?
- ✓ “Doğa” korunacak bir çocuk ya da yaşlı, kadın, sakat, hasta yahut bir hayvan ya da bitki midir?
- ✓ “Biz” kimiz, koruyucu şövalyeler miyiz; olabilir miyiz?
- ✓ vb.

Çevreme bakıyorum, bu türden soruların hemen hemen hiçbir düzlemde sorulmadığını görünce hem üzülyorum hem de kaygılanıyorum. Ancak yine de;

“– Acaba, ‘doğa’ oralarda bir yerlerde, benim bilmediğim bir şey; sözgelimi bir varlık ya da bir ortam yahut bir süreç midir?”

sorusu aklımdan çıkmıyor. Dahası, sorularım hiç bitmiyor. Sözgelimi;;

“– Peki; ben, biz ‘doğanın’ nesi oluyoruz?”

sorusunu yanıtlamaya çalışıyorum bu kez de. Kendime “eşref-i mahlûk” yakıştırmasını yapıp işin içinden sıyrılmak ise “benim tarzım” değil; yaşamı boşlayamıyorum.

Öte yandan, ayağa düşürülmüş “doğa” ya da “doğal” nitelermelerinden ise artık “fena halde sıkıldım”. Neymiş;

- ✓ “Doğa Dostu Tarım”, “Doğa Turizmi”, “Yeşil Doğa”, “Doğa Savaşçıları”, “Doğa İle Barış”, “Doğa Dostları”, “Doğa Okulları”, “Doğa Kariyer”, “Doğa Girişim”, “Doğa Koruma Dairesi”, “Doğa Koruma Merkezi”, “Doğa Yürüyüşü”, “Doğa Restorasyonu” ya da,

¹ İnanın lütfen, bunların hiçbirini “uydurmadım”; tümünü internette buldum.

- ✓ “Doğal Doğum”, “Doğal Anne”, “Doğal Çocuk”, “Doğal Ebeveynlik”, “Doğal Ekmek”, “Doğal Yaşam Oteli”, “Doğal Halı Yıkama”, “Doğal File”, “Doğal Öğretim”, “Doğal Tedavi”, “Doğal Sağlık Danışmanı”, “Doğal Yapım Atölyesi”, “Doğal Bebeğim” vb.

Yukarıdaki sorular yanıtlanmadıkça; “doğa” nesne ya da özne olarak görüldükçe, “doğal” sözcüğü sıradan bir nitелеmeden öteye geçmedikçe, bence;

- ✓ “doğanın” korunmasına yönelik gerçekçi, dolayısıyla istendik doğrultuda kalıcı sonuçlar verebilecek stratejilerin, politikaların geliştirilebilmesi,
- ✓ yeterince etkin uygulamaların yapılabilmesi, dolayısıyla
- ✓ “doğanın korunabilmesi”

en iyimser söylemle rastlantısaldır.

Şimdi durup dururken (!),

Sözelimi, Çelik Aruoba'nın¹

“Doğa’ diye bir kavram türetip (!), karşımıza aldığımız, temelde, biziz –ne demek ‘doğa ile insan’...O, budalaca ‘karşımıza’ aldığımız–çözümleyip kurumsallaştırdığımız– bütün, bizim (“homo sapiens”!), bir parçası olduğumuz bütündür.”

ya da John Fowles'in²;

“Doğa, şu ya da bu şekilde bizim dışımızda, etrafı çevrilmiş ve yabancı, ayrı olarak görüldüğü sürece, doğayı hem dışımızda hem içimizde yitiririz. Kişisel ve genel, insanı ve insan dışı olmak üzere bu iki doğa ayrılamaz; doğanın ya da yaşamın kendisi bir başkası aracılığıyla yalnızca başka insanların gözlemleri ve bilgileri aracılığıyla gerçek anlamda asla anlaşılabilir.”

yahut Marks'in³;

“İnsan, araçsız olarak doğa varlığıdır. Doğal varlık ve yaşayan doğal varlık niteliğiyle o bir yandan doğal güçlerle, dırimsel güçlerle donatılmıştır; etkin bir doğal varlıktır... Öte yandan, doğal, etten ve kemikten, duyarlı, nesnel varlık niteliğiyle insan, hayvan ve bitkiler gibi edilgin, bağımlı ve sınırlı bir varlıktır.”

sözleri aklıma geliyor.

Anlayacağınız, kafam çok karışık. Ama bir de saygıyla andığım felsefecimiz Nermi Uygur şu tezi öne sürmemiş mi,⁴ ne düşüneceğimi, nasıl düşüneceğimi hepten şaşırtıyorum:

“Doğayı kavramlaştırarak, kavramlara yaslanarak sözüm ona tüm özüyle dile getirmeye yeltenmek, insanın kimliğini fotoğrafında yansıtmaya kalkışmak gibi bir şey.”

Tüm bunlardan bilgiçlik taslamak amacıyla söz ettiğimi düşünmezsiniz umarım, Söz ettim çünkü; “Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı” bir kez daha gündeme getirildi; dolayısıyla 2010 yılından beri yapılagelen tartışmalar da yeniden başladı. Tasarı hemen hemen aynı içerikte olunca tartışmalar sırasında öne sürülen tezler de pek değişmedi. Anlaşılan, siyasal iktidarın söz konusu yasa tasarısıyla yapmak istedikleri yine tüm boyutlarıyla kavranamadı. Oysa, son yedi sekiz yılda kavranmasını kolaylaştıracak o denli çok şey yaşandı ki ülkemizde...

Siyasal iktidar, “Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu” tasarısıyla ne yapmaya çalışıyor?

Çok açık bence: (i) deyim yerindeyse, “göz boyamaya” çabılıyor; (ii) tam da 6831 sayılı Orman Kanunu’nda olduğu gibi, “doğal” süreç, ortam ve varlıkları “en geniş anlamıyla kamusal”^{*} olmaktan çıkarıp daha kolay ticarileştirmek istiyor. Şaşırtıcı mı; kesinlikle değil, deyim yerindeyse, “eli mahkûmdur”: Onbeş yıldır ısrarla yavaşama geçirmeye çalıştığı ekonomi politik yönelimler bunu gerektiriyor çünkü. Üstüne üstlük, 450 milyar Dolara yaklaşmış dış borcu ödemek için satabileceği başka kamusal varlık neredeyse hiç kalmadı. Marks’ın şu ünlü tezini kaç kez yinelemiştir kim bilir:

“Kapitalizm, gölgesini satamadığı ağacı keser !”

Kesmiyor mu?

Öyle anlaşılıyor ki siyasi iktidar, başkanlarının da söylediği gibi, gerçekten de “ustalaşmış”[⊗]; ülkemizin biyolojik çeşitlilik varlığı yönünden de ne deni varsıl olduğunun ayırtına varmış ! Türkçemizde siyasi iktidarın çabasına uygun düşen güzel bir özlü söz vardır: “Züğürtleyen kasap eski defterleri karıştırmış” (!) Orman ve Su İşleri Bakanı’nın TBMM Çevre Komisyonu’nda söyledikleri de bu gerçeği açıklıkla ortaya koyuyor:

“İlan edilmiş korunan alanlarının sınırları bu tasarı hükümlerine göre değiştirilebileceği, kısmen veya tamamen farklı koruma kategorisi kapsamına alınabileceği veya ilan edilmiş koruma kararının kaldırılabilmesine yönelik düzenleme getirildiği”

...

“Korunan alanlar içerisinde yer alan taşınmazlar ile taşınmazlar üzerinde bulunan yapı ve tesislerin, planlarına uygun olarak yapılması, kullanılması veya işletilmesi maksadıyla izin, tahsis ve kiralama işlemlerine yönelik düzenlemeler de yapıldığı...”

...

“...tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı verecek ilgililere destek ve teşvik verilmesine yönelik düzenleme...”

...

“Özel Çevre Koruma Bölgeleri içerisinde kalan, yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları ile milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının da iptal edilmesine yönelik düzenlemeye gidildiği...”

TBMM’nin 8 Kasım 2017 tarihli basın duyurusunda yer verilen bu açıklamalar tam da 18. Yüzyıl Osmanlı Sadrazamlarından Mehmet Ragıp Paşa’nın bir gazetesinde geçen;

“Şecaat arz ederken merd-i Kıptî sirkatin söyler”

dizesini akla getiriyor. Orman ve Su İşleri Bakanı başka ne söylesin ki...

Bu nedenle, 2009 yılından beri izlediğim; gündeme getirilen yasa tasarıları üzerinde aklım yettiğince çalışmalar yapıp ilgili olduklarını sandıklarımın paylaşmaya çaba gösterdiğim söz konusu Tasarı üzerinde yeni bir ayrıntılı inceleme yapmayacağım. Deyim yerindeyse; Erich Maria Remarque’nin ünlü romanının adındaki söylemle;

^{*} “En geniş anlamıyla kamusal hizmet” ise bu bağlamda yalnızca çeşitli toplumsal sınıf ve katmanları değil bunların yanı sıra gezegenimizdeki tüm varlıkları da kapsayacak anlamda kullanıyor; kullanılmasını, en azından yalnızca insan odaklı “kamu” kavramının sorgulanmasını öneriyorum; biliyorsunuz, “önerenin bir yüzü kara...”[⊗]

“Batı cephesinde yeni bir şey yok”

çünkü. Ancak, Tasarının tartışılması sırasında öteden beri sergilenen yanılsamalar da sürdürülüyor. Bu kez bu yanılsamaların başlıcalarına değinmekle yetineceğim.

Gelelim yaygın temel yanılsamalara...

“Doğal” sayılan süreç, ortam ve varlıkların “korunmasına” yönelik duyarlılığın, yanı sıra, kimileyin sonuç alıcı etkinliklerin yaygınlaşması sevindirici bir gelişmedir kuşkusuz. Bu çabalara girenlere, özveride bulunanlara ben de içtenlikle teşekkür ediyorum; sağolsunlar! İsterim ki bu çabalar çok daha etkin olsun. “- Peki sence nasıl olabilir?” dersiniz, şimdilik yalnızca şunları söyleyebilirim:

(1) “Doğa” korumada **temel** yönelim –“strateji”?- tek tek ortamların ya da varlıkların korunması olmamalıdır ! Bu da gereklidir ve bu doğrultuda elden gelen yapılmalıdır kuşkusuz. Ancak, çokça bilinen ama nedense üzerinde gerektiğince durulmayan evrensel bir olgunun hiçbir düzlemde gözden kaçırılması gerekiyor:

“Doğal” sayılan ortamlar ile varlıklar, doğal süreçlerin sonucudur.”

Başka bir söyleyişle;

“Doğal” sayılan ortamlar ile varlıkların niteliği ve niceliği doğal süreçler tarafından belirlenir; doğal süreçler ise herhangi bir sınırla sınırlandırılmaz !”

Açıktır ki, bu olgu, doğal süreçler, ortamlar ile varlıkların birbirlerini içerdiği gerçeğinin göz ardı edilmesine yol açmamalıdır. Bu nedenle, **öncelik ve ağırlık** doğal süreçlerin bozulmamasına verilmelidir bence.

(2) **Öncelik ve ağırlık** doğal süreçlerin korunmasına verilecekse eğer, korumacı çabaların da “doğal” sayılan süreçlere, ortamlar ile varlıklara zarar verebilecek yaşama kültürlerinin ama daha çok da, sözgelimi turizm, bitkisel üretim, hayvancılık, **ağaçlandırma**, madencilik, ormancılık, yerleşme, ulaşım vb etkinliklerin zarar vermeyecek doğrultuda dönüştürülmesine verilmelidir. Daha açık bir söyleyişle, korumacı kaygılar, başlıcalarını saydığım etkinlik alanlarına ilişkin strateji, politika ve eylemlere içselleştirilmelidir. Tek tek ortam ve varlıkların korunmasına indirgenmiş çabalar, deyim yerindeyse, bataklığın kurutulması yerine sivrisineklerin tek tek öldürülmesinden öte bir sonuç vermez.

(3) Sınırlandırılmaz doğal süreçler, ortamlar ile varlıklara zarar verebilecek etkinliklerin de çok boyutlu, son derece değişken, yanı sıra sınırlandırılmaz olması o çok sözü edilen “katılım” düzenine ilişkin ilgili kuruluşların “korumacı” çabalarının her aşamasında işletilmesi gerekir. Bu nedenle, Tasarının “**Bilgilendirme ve Katılım Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kurulları**” başlıklı Üçüncü Bölümü insan umutlanıyor doğrusu. Ancak, bu bölümde yer verilen 10 ile 11. maddelerini görünce umdunuz kursağınızda kalıyor. Sözgelimi, Tasarının 10. maddesi şöyle:

Bilgilendirme ve katılım

MADDE 10- (1) Tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin tanıtılması ve korunmasına yönelik olarak toplumun katılımını, genel bilgi ve farkındalığını artırmak amacıyla Bakanlık gerekli çalışmaları yapar veya yaptırır.

(2) Korunan alan içinde veya etkilenen komşu bölgelerde yaşayanlar, bu alanların kaynak değerleri ve koruma amaçları hakkında bilgilendirilir.

(3) Korunan alan ilanı çalışması, yeniden değerlendirme yapılması veya planlama kararlarının alınması gibi durumlarda, kamuoyuna zamanında bilgi verilir.

(4) Korunan alan ilanı veya yeniden değerlendirme çalışması yapılırken, bu alanlarda yaşayan gerçek kişiler ve faaliyette bulunan tüzel kişilerle birlikte kamuya açık bilgilendirme ve değerlendirme toplantısı yapılır.

Maddede bir **ilkeden** öteye geçmeyen bir açıklama yapılmıştır; bir düzenleme yapılmamıştır. Sözelimi “korunan alan” içindeki ya da “etkilenen komşu bölgelerde” yaşamayanlar, deyim yerindeyse “ağızla kuş tutabilecek” bilgi ve beceri donanımına sahip olsa da ne bilgilendirilebilecek ne de “bilgilendirme ve değerlendirme toplantılarına” katılabilecektir. Katılabilecek olanlar ise somut olarak açıklanmamış; hak, yetki ve sorumlulukları düzenlenmemiştir.

Öte yandan, Tasarının 11. maddesinde;

- a) Tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin korunması, iyileştirilmesi ve telafi edici tedbirlerin belirlenmesi,
- b) Korumaya esas ulusal stratejilerin ve eylem planlarının geliştirilmesi ve uygulamanın takibi,
- c) Kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve bunlar arasındaki ihtilafların giderilmesi,
- ç) Tür ve habitat listelerinin değerlendirilmesi,

“konularında Bakanlığa görüş ve önerilerde bulunacak” **Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kurullarına** yer verilmiştir. Maddeye göre;

(2) Kurul, Bakanlık Müsteşarının başkanlığında; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığında birer, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında iki olmak üzere müsteşar yardımcısı veya genel müdür düzeyinde temsilci, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü, Orman Genel Müdürü, Devlet Su İşleri Genel Müdürü ile biri Bakanlık, diğeri Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından belirlenen tabiatı ve biyolojik çeşitliliği koruma konusunda ihtisas sahibi iki öğretim üyesi ve bu konularda ulusal düzeyde en az son beş yıldır faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından Bakanlıkça seçilen iki temsilciden oluşur. Öğretim üyeleri ile sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin görev süresi üç yıldır.

Tanrı aşkına;

- ✓ böylesi bir kurul gerektiğince işlevsel olabilir mi? Örneğin, 2873 sayılı Çevre Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca oluşturulan “**Yüksek Çevre Kurulu**” ya da ilk kez 1995 yılında Başbakanlık genelgesiyle oluşturulan, 2001 yılında çıkarılan 4641 sayılı yasayla da yasayla dayanağa kavuşturulan **Ekonomik ve Sosyal Konsey** ya da 2005 yılında çıkarılan 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi İyileştirme Kanunu'nu 5. maddesi uyarınca oluşturulan **Toprak Koruma Kurulları** olabiliyor mu;
- ✓ böylesi bir kurulda karar süreçleri demokratik olarak işletilebilir mi;
- ✓ Tasarının 11. maddesinde kurulması öngörülen **Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Mahalli Kurulları**'nın şu yapılanmasında; “korunması gerekli görülen – kim, ne hakla, nasıl böyle bir belirleme yapabilir ki?_ doğal süreçler, ortamlar ile varlıklarla iç içe yaşayanlara da “söz düşer mi” sizce:

(5) Mahalli kurullar, vali veya görevlendireceği vali yardımcısının başkanlığında, Kurulda temsil edilen kurum ve kuruluşların taşrada bulunan üst seviye temsilcileri ile başkan tarafından belirlenen ilgili sivil toplum kuruluşu, meslek kuruluşu ve üniversitenin birer temsilcisinden oluşur. Mahalli kurulda görüşülecek konunun birden fazla mahalli kurulun görev alanıyla ilgili olması halinde bu mahalli kurulların temsilcileri de toplantıya davet edilebilir.

- ✓ yılda en fazla altı kez toplanabilecek olan, her toplantısında katılımcıları şimdilik ikişer bin lira alabilecek bu kurulların yalnızca başkanlarının çağırısı ve gerek duyması üzerine toplanabilmesi, kararların zamanında alınması, yanlış uygulamaların engellenmesi vb gecikmelere yol açmayacak mı; vb?

(4)Tasarı yine ağırlıklı -“yalnızca”?- herhangi bir gerekçeyle koruma altına alınmış - “koruma statüsü” kazandırılmış !- ortamlar ile varlıkların korunmasını dert edinmiş (!). Bu kapsamda, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu’nda da yer verilen “milli parklar”, “tabiatı koruma alanları”, “tabiat anıtı”, “tür veya habitat koruma alanları”, “tabiat parkı”, “yaban hayatı koruma alanları” ele almış. Kısacası; Tasarının hazırlanmasında, yine doğal süreçler yerine alan - “arazi”?- temelli yaklaşım belirleyici olmuş. Gerçekte Tasarıyı hazırlayanların bu yaklaşımlarını hiç yadırgamadım. Bu nedenlerini kestirmek güç olmasa gerktir. Bu nedenler, sözgelimi Tasarıda “Yeniden Değerlendirme” başlığı altında yer verilen 14. maddesinde açıklıkla ortaya konulmuştur bence:

Yeniden değerlendirme
MADDE 14- (1) Bu Kanun kapsamındaki korunan alanlarda; korunan alan kategorilerinin özellikleri veya bu alanlardaki izleme çalışmalarının sonuçları dikkate alınarak Bakanlıkça resen veya gerçek ya da tüzel kişilerin talebi üzerine yeniden değerlendirme işlemi başlatılabilir. Yeniden değerlendirme kararları ile daha önce belirlenmiş ve ilan edilmiş korunan alanların sınırları bu Kanun hükümlerine göre değiştirilebilir, kısmen veya tamamen farklı korunan alan kategorisi kapsamına alınabilir veya daha önce ilan edilmiş koruma kararı kaldırılabilir. Yeniden değerlendirme kararları, korunan alanların belirlenmesi ve ilanı ile aynı usul ve esaslara tabidir.

1950’li yıllardan bu yana herhangi bir gerekçeyle koruma altına alınmış, sözgelimi milli park olarak ayrılmış alanlar;

- ✓ yöre halkı tarafından kanıksanmıştır; yaşantıları da büyük ölçüde buna göre biçimlenmiştir;
- ✓ çoğunda alt yapı yatırımları gerçekleştirilmiş, planlama çalışmaları sonuçlandırılmıştır;
- ✓ bu amaçlarla azımsanmayacak boyutlarda kamusal kaynak ve emek harcanmıştır.

Ek olarak; 1960’lı yıllarda ilgili birimlerin açılmasıyla, 1970 yılında genel müdürlük düzeyinde örgütlenilmesiyle, özellikle 1983 yılında Milli Parklar Kanunu’nun çıkarılmasıyla korumacılık alanında son derece kapsamlı ve başarılı çalışmalar yapılmıştır*. Böyleyken, Tasarıda böyle bir düzenlemenin öngörülmesi, siyasal iktidarın ana amacını açıklıkla ortaya koymaktadır:

Koruma altına alınmış, dolayısıyla arazi rantı da son derece artmış yerlerin koruma dışında çeşitli kullanımlara açılması !

Maddenin temel amacı başka türlü açıklanamaz bence

* İlgili Bakanlık tarafından yapılan bir açıklamada; “Bağımsız Uluslararası Seyahat Sitesi TripAdvisor, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Genel Müdürlüğü’ne bağlı 16 korunan alana 4,5 ile 5 yıldız arasında puan verildiği belirtildi. Derecelendirmede 5 yıldızın en büyük değeri temsil ettiği ve TripAdvisor’un tam not verdiği korunan alan sayısının 41’e ulaştığı kaydedildi.” (Erişim 30 Temmuz 2017)

Tasarının “Genel Gerekçesi”ni de okumuşsunuzdur; anımsayabilirsiniz.: 2010’lı yılların başında gündeme getirilen ilk Tasarının “Genel Gerekçesi” ile sözcüğü sözcüğüne aynısıdır. Demek oluyor ki, ilgili Bakanın TBMM Çevre Komisyonu’nda sözünü ettiği “büyük bir katılım ve istişarenin” sonuçları, yanı sıra, yedi yıldır yapılan eleştiriler, getirilen öneriler pek de dikkate alınmamıştır. Dahası; yedi yıldır ülkemizde ekolojik, ekonomik, toplumsal, kültürel ve özellikle de kamu yönetimi alanlarında hiçbir değişiklik olmadığı varsayılmıştır. Özür dilerim, yanlış söyledim 😊: Tasarılar da geçen parasal büyüklükler güncellenmiştir sözgelimi 😊 Bu arada, söz konusu eleştiriler ile önerilerin kimileri uyarıcı olmuş sanırım; 2010 yılında gündeme getirilen tasarıdaki olumlanabilecek az sayıdaki düzenlemeye “yeni” Tasarıda yer verilmemiştir çünkü.

Son söz: “Genel Gerekçe”sinde bir kez daha belirtildiği gibi, ağırlıkla;

“Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlanması ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerimizin yerine getirilmesi...”

yaklaşımıyla hazırlanmış olan “Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı”, siyasal iktidarın yaygınlaştırmaya çalıştığı söylemle; “hayırlara vesile olmayacaktır”! “Doğa” böyle korunamaz çünkü.

Çok uzattım değil mi; sanki çok daha önemli başka bir işiniz gücünüz yokmuş gibi; özür dilerim.

Saygılarımla ve esenlik dilekleriyle.

Yücel Çağlar

¹ Oruç ARUJOBA; “‘Oturup da şunu yazayım’ diyebileceğin bir şey değil şiir, kendisi sana ‘otur yaz’ diyor, yazılma zamanı gelince”, **Varlık Dergisi**, 1 Ağustos 2005, Sayı 1175, İstanbul.

² John FOWLES; **Ağaç ve Doğanın Doğası**; (Çeviren Kemal Doğan), AFA Yayınları, 1996, İstanbul, Sayfa 77.

³ Karl MARX; **1844 El Yazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe**, (Çeviren Kenan Somer), Sol Yayınları, 1976, Ankara; Sayfa 251.

⁴ Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi**, Çağdaş Yayınları, İkinci Basım, Ocak 1984, İstanbul; Sayfa 27, 30- 31